

STYL PRZYSŁÓW MONGOLSKICH

ABSTRACT: This article analyses the style of Mongolian proverbs. The style of Mongolian proverbs is based on the unification of disparate ideas by means of metaphors, similes as well as their familiarities and contrasts. The general procedures of their stylistic structures are parallelism and repetition. Alliteration, a characteristic feature of Mongolian oral literature, is also used. It is also pointed out that the main characteristic of the style of proverbs is the creative usage of connotation words.

KEYWORDS: proverbs, Mongolian language, oral literature, idioms, Mongolian culture

Słownik języka mongolskiego *Mongol chelnij towcz tajlbar tol*¹ podaje definicję leksykalną przysłowia: „forma ludowej literatury ustnej; utarte wyrażenie oparte na podobieństwie bądź analogii”. *Dziujr üg* lub *dziujr cecen üg* (‘przysłowie’, dosł. ‘słowo/wyrażenie porównujące/przenośne; mądre/trafne słowo porównujące/przenośne’) to wypowiedź stanowiąca zdanie, najczęściej o dwudzielnej budowie, używana w mowie w niezmiennej postaci, wyrażająca w sposób obrazowy uogólnione twierdzenie lub pouczenie, np.

Sajn chün neree | Togos szuwuu süülee
„Mądry dba o dobre imię, paw o pióra”.

Na gruncie polskiej paremiologii znajdujemy w wydanej w 1894 r. przez Samuela Adalberga *Księżde przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich* odpowiedź na pytanie, czym jest przysłowie. Brzmi ona: „przysłowie jest filozofią i mądrością ludów. Przysłowie jest zarówno mądrością ludu jak i mądrością języka”². W literaturze paremiologicznej późniejszych polskich autorów cytowana jest najczęściej ta definicja przysłowia. Julian Krzyżanowski³ w swojej pracy *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich* konfrontuje powyższą definicję z bardziej systematycznego punktu widzenia i wyodrębnia pięć właściwych cech przysłów: alegoryczność, obrazowość, charakter dydaktyczny, mała zmienność i powszechność międzynarodowa.

Na świecie opublikowano liczne wydania zbiorów przysłów wielojęzycznych, np.: *Dictionary of European Proverbs*⁴ czy *Pearl Rosary of Wisdom. Cecen bilgijn suwd erich*⁵. Przysłowia, chociaż są metaforyczne, są przekładalne na inny język i przy tym nie tracą nic ze swojego stylu dzięki „obrazowości”, np.: „W górach zawsze znajdzie się uschłe

¹ Cewel Jadamdżawyn, *Mongol chelnij towcz tajlbar tol*, Ulsyn Chewlel, Ulaanbaatar 1966, s. 290.

² Samuel Adalberg, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych*, Druk Emila Skińskiego, Warszawa 1889–1894, s. I.

³ Julian Krzyżanowski, *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1969, s. VIII.

⁴ Strauss Emanuel, *Dictionary of European Proverbs*, vol. I–III, Routledge, London; New York 1994.

⁵ Akim Gotow, *Pearl Rosary of Wisdom. Cecen bilgijn suwd erich*, Il Towchoo Sonin, Ulaanbaatar 1995.

drzewo” (japońskie), „Gdy góra jest wysoka, to dolina zawsze głęboka”⁶ (koreańskie). Przykładowymi zbiorami zawierającymi mongolskie przysłowia i ich przekłady są: *Głosy z jurty. Przysłowia, opowieści, zagadki Mongołów, Turków syberyjskich i Tunguzów*⁷ czy *Kalmuckie zagadki i posłowicy*⁸.

Przysłowia jako stereotypy językowe są również przedmiotem badań interdyscyplinarnych. Alena Oberfalzerova⁹ w swoich badaniach z dziedziny antropologii lingwistycznej skupia się nad wyrażeniami metaforycznymi mongolskich koczowników, m.in. przysłowiami, które określa jako „rodzaj mądrej rady lub powiedzeń, które są akceptowane bez zastrzeżenia, jak prawo”.

Celem artykułu jest pokazanie – w metodyczny sposób – występujących w mongolskich przysłowiach środków stylistycznych. Podstawowym źródłem danych jest zbiór przysłów Sz. Czójmy¹⁰.

W ramach przedstawionego badania zanalizuję styl przysłów mongolskich w zakresie fonetyki, morfologii, składni, słownictwa i semantyki. W ten sposób uzasadnię narzucającą się w podsumowaniu tezę, iż przysłowia mongolskie, jako forma literatury ludowej, w znacznym stopniu wykorzystują różnorodne środki stylistyczne, co nadaje im artystycznego, poetyckiego charakteru.

LEKSYKALNE ŚRODKI STYLISTYCZNE PRZYSŁÓW

Ludowy styl artystyczny operuje trafnym, niezbyt bogatym zespołem poetyzmów leksykalnych przyjmującym zwykle uogólnione znaczenia wartościujące. Np. *muu* ‘zły, niemądry, biedny, brzydki, słaby, oszust’ – ogólna cecha ujemna charakteru; *sajn* ‘dobry, mądry, piękny, silny, prawy’ – ogólna pozytywna ludzka cecha.

- 884 *Muutaj nöchörlöwöl mogojn chorlol | Sajntaj nöchörlöwöl sarny gere*¹¹
 „Przyjaźń ze złym [jest] jak ukąszenie zmii; przyjaźń z dobrym jak światło księżycy”
- 883 *Muutaj büü boldz | Sajntaj büü meldz*
 „Nie przystawaj do złego, nie kłóć się z dobrym”
- 880 *Muugijn uchaan chöönös dor*
 „Rozum głupiego gorszy od sadzy”
- 105 *Altmy derged guul' szarlana | Sajny derged muu sajdżirna*
 „Przy złocie i mosiądz błyszczą; przy dobrym i zły zmieni się na lepsze”¹²

⁶ Danuta i Włodzimierz Masłowski, *Przysłowia polskie i obce*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 93–94.

⁷ Stanisław Kałużyński, *Głosy z jurty*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1960.

⁸ Władysław Kotwicz, *Kalmuckie zagadki i posłowicy*, Impieratorskaja Akademija Nauk, Sankt-pietierburg 1905.

⁹ Alena Oberfalzerova, *Metaphors and Nomads*, TRITON, Prague 2006, s. 30: „a kind of wise advice or sayings that are accepted without reservation as law”.

¹⁰ Szaraw Czójmaa, *Mongol dzijr cecen ügijn gurwan mjangsan deedz*, Mongol Ulsyn Ich Sur-guul', Ech biczig-Altaj sudlalyn tenchim, Ulaanbaatar 1999.

¹¹ Wszystkie przykłady (wraz z numeracją) podane w artykule zostały wzięte ze zbioru Sz. Czójmaa, op. cit.

¹² S. Kałużyński, op. cit., s. 22.

1413 *Sajnyg szachwal tos garna | Muug szachwal us garna*
 „Dobro wyciskane tłuszcz daje, zło – tylko wodę”.

Uczuciowość i naiwność wyobraźni, wrażliwej na zewnętrzne podobieństwa, oraz prostota, stanowią podstawę, zasadę poetycką¹³ stylu artystycznego przysłów i jego obrazowości, np.:

1180 *Oczit gal öödöö | Ursach us uruugaa*
 „Iskrzący się ogień [idzie] w górę; płynąca woda w dół”

2361 *Chöndij ogtorguj szatgüj | Chöwön üüil oosorgüj*
 „Pusty wszechświat nie ma stopni; waciane obłoki nie mają cugli”.

W tych przysłowiach konotację ognia stanowi cecha ‘palący się zawsze w górę’, dla wody – ‘płynąca zawsze w dół’, dla wszechświata – ‘nieostępny’ (i/lub ‘niepodzielny’), a dla obłoków – ‘wolne’. Są to cechy typowe, charakterystyczne, tworzące potoczne (poetyckie) obrazy owych obiektów. Jak podaje Tokarski¹⁴, konotacje semantyczne w zdecydowanie wyraźniejszy sposób pokazują subiektywizm myślenia człowieka, wykorzystując kryteria wartościowania świata.

Wśród epitetów ‘iskrzący’, ‘płynący’, ‘pusty’ i ‘waciany’, wyraz ‘waciany’ ma charakter przenośny; pozostałe są mniej lub bardziej prototypowe, tj. są cechami kryterialnymi, jak i charakterystycznymi (typowymi). Konotacjami wyrazu *chöwön* (‘wata’) są takie cechy jak lekkość, puszystość, miękkość, oparte na percepcji dotykowej, i cecha ‘biała’ – wzrokowej. W epitecie *chöwön üüil* te cechy konotacyjne są podstawą do predykcji wyrazu ‘obłoki’ wyrazem ‘wata’, jednocześnie ujawniają się jako konotacje semantyczne wyrazu ‘obłoki’. Jest to metaforyzacja, do której wykorzystuje się przede wszystkim cechy konotacyjne¹⁵.

Jak widać również na tym przykładzie, metaforyzacja często jest oparta na równoczesnym doznawaniu wrażeń wszystkimi zmysłami. Łączenie różnych wrażeń zmysłowych, czyli synestezja (gr. *aisthánestai*), jest źródłem metafor tworzących związki między różnymi kategoriami postrzegania, czyli metafor synestezyjnych.

Jeżeli chodzi o rzeczowniki to – w przeciwieństwie do przymiotników – mocniej uwypuklają cechy przedmiotów lub osób, dlatego często są stosowane jako określenia, np.: *erdene* ‘klejnot, skarb’ jako ‘wartościowy, drogocenny’, *dalaj* ‘ocean’ jako ‘nieograniczony, wielki’, *alt* ‘złoto’ – ‘złoty, cenny’ oraz nazwy zwierząt wskazujące na ich najbardziej charakterystyczne cechy. To również potwierdza tezę, którą podaje Habrajska¹⁶ – konotacje semantyczne wyrazów stają się podstawą do metaforyzacji. Jest to zabieg bezpośrednio działający na obrazowość przysłów, np.:

¹³ Warto dodać, że w przysłowiach mongolskich często stosowana jest aliteracja – metoda wierszowania polegająca na powtórzeniu głosek lub zgłosek na początku wersu, omówiona dalej.

¹⁴ Ryszard Tokarski, *Konotacja jako składnik treści słowa*, w: Jerzy Bartmiński (red.), *Konotacja*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988, s. 52.

¹⁵ Jurii Apresjan, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, przeł. Zofia Kozłowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 94.

¹⁶ Grażyna Habrajska, *Prototyp – stereotyp – metafora* w: Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński (red.), *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1998, s. 118.

- 2911 *Erdemtej chün dalaj* (cecha: ‘wielki’) | *Erdemgüj chün balaj*
 „Człowiek mający wiedzę jest [nieograniczony] jak ocean, a bez wiedzy głupi”
- 9 *Aawyn surgaal alt* (cecha: ‘cenny’) | *Eedziyn surgaal erdene* (cecha: ‘cenny’)
 „Słowo ojca jest cenne jak złoto, matki – jak skarb”
- 102 *Altaar solichgüj cag erdene* | *Achiad oldochgüj nas erdene*
 „Czas [jest] skarbem nie wymienialnym na złoto; życie – skarbem nie do odnalezienia po raz drugi”
- 890 *Medehgüj chün melchij szig* | *Meddeg chün erdene szig*
 „Człowiek głupi jest jak żaba, człowiek mądry jest jak skarb”

Jednym z zasadniczych warunków sugestywności stylu jest właściwy dobór wyrazów. W przysłowiach takich jak:

- 2162 *Chajrtaj bolowcz chajczaar büü togluul* | *Erch bolowcz eeriüleer büü naaduul*
 „Choć kochany, nie pozwól mu bawić się nożyczkami, choć rozpieszczony – kołowrotkiem”.

Synonimiczne czasowniki *togluul-*, *naaduul-* o znaczeniu ‘zabawiać, powodować zabawę’, są celowo użyte po to, aby uniknąć monotonii poprzez powtarzanie tego samego wyrazu. Pod względem formy są to synonimy różnordzenne, które różnią się też barwą¹⁷:

naaduul- <*naad-* ‘grać’> *naadam* ‘gra; zabawa; żarty; festyn’,
togluul- <*toglo-* ‘grać’> *togloom* ‘zabawka; gra; zabawa; żarty’.

W tym przypadku można mówić o synonimach chronologicznych (czasowych)¹⁸, wtedy gdy zestawiony jest jakiś wyraz przestarzały i słowo występujące w języku współczesnym. W powyższym przysłowiu wyraz *naaduul-* jest archaizmem.

Język służy nie tylko do formułowania myśli, ale również do wyrażania uczuć. Barwa uczuciowa wyrazu może być powiązana na stałe z wyrazem, niezależnie od kontekstu i sytuacji, np.:

- 2450 *Chuursaar chuursaar chudalcz* | *Chumsalsaar chumsalsaar chulgajcz*
 „Stale kłamiąc staje się kłamcą; stale kradnąc staje się złodziejem”.

Czasownik *chumsal* – ‘kraść’ jest utworzony od wyrazu *chums* ‘paznokieć’. Różni się zabarwieniem emocjonalnym od swojego synonimu *chulgajl* – ‘kraść’. Czuć w nim ton rubaszny, żartobliwy i ekspresywność.

Niektóre wyrazy nabierają zabarwienia emocjonalnego w określonych sytuacjach. Na przykład wyrazy ‘dziób’, ‘pysk’ zastosowany do zwierząt jest obojętny pod względem emocjonalnym, otrzymuje natomiast wartość wyrażnie ujemną, kiedy użyje się ich w odniesieniu do ludzi:

¹⁷ Stanisław Skorupka, Halina Kurkowska, *Stylistyka polska. Zarys*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 1959, s.116.

¹⁸ Ibidem, s. 145.

- 2336 *Choszuu nemecheer | Churuu nem*
 (dosł. ‘Zamiast dodać dziób, lepiej dodaj palce’)
 „Zamiast słowami, lepiej czynami służyć”.

Wieloznaczność wyrazów bywa stosowana przede wszystkim dla celów humorystycznych:

- 1614 *Toglood togloomoo daachgüj | Tongojgood bögsöö daachgüj*
 „Stroi żarty, lecz sam nie zna się na żartach; nie udźwignie swojego tyłka, gdy się schyli”.

Wyraz *daachgüj* ma wiele znaczeń: ‘nie dać rady; nie udźwignąć; nie wytrzymać; nie potrafić ugryźć czegoś’. W pierwszym zdaniu użyty jest w znaczeniu ‘nie wytrzyma’, a drugim jako ‘nie udźwignie’.

Zawarte w przysłowiach kontrasty myślowe i emocjonalne bywają niekiedy uwypuklane za pomocą antonimów. Przez subtelne kontrastowanie znaczeniami wyrazów wypowiedź zyskuje na ekspresywności:

- 2154 *Chajr n' dotroo | Chal n' gadnaa*
 „Chociaż szorstki na zewnątrz, kocha w sercu (dosł. wewnątrz)”

- 1056 *Nüüren deer n' jeröödz | Nüdnees dald charaach*
 „Z twarzy dobrze życzy, gdy oko nie widzi – przeklina”
 (Por. polskie przysłowie: „W oczy cię chwali, a na stronie gani”)¹⁹.

Zastosowanie paronimii jest również poetyckim sposobem konstruowania znaczeń uwrażliwiającym na wewnętrzną formę słowa i łączliwości wyrazów. Np.:

- 275 *Bolgoomdzgüj jawdal gaj tarina | Bolczimgüj jarianaas cuu tarna*
 (dosł. ‘Nieostrożne działanie rodzi nieszczęście; nieodpowiedzialna rozmowa roznosi plotki’)
 „Z nieostrożności – nieszczęście; z nieodpowiedzialnej rozmowy – plotka”.

Wyrazy *tarina* ‘siać; sadzić’, *tarna* ‘rozchodzić, dzielić, roznosić’ są do siebie w dużym stopniu fonetycznie podobne, ale nie są homofoniczne; fonemy /r/, /r'/ różnią się twardością (niepalatalność) i miękkością (palatalność). Jak widać, wyrazy te różnią się znaczeniami leksykalnymi. Tu łączliwość wyrazów jest uzależniona od ich znaczeń. Wyraz *gaj* ‘kłopot; przeszkoda; pech’ tworzy zwrot *gaj tarina* ‘robić coś złego’, natomiast nie łączy się z wyrazem *tarna* tj. nie tworzy sensownego zwrotu w języku mongolskim. Analogicznie wyraz *cuu* nie łączy się z czasownikiem *tarina*, natomiast tworzy zwrot *cuu tarna* ‘plotka się rozchodzi’.

Frazeologizmy stanowią jeden z leksykalnych środków stylistycznych. Warstwa związków frazeologicznych stałych, które rodzą się w mowie potocznej z obserwacji świata, ludzi, życia, charakteryzują się obrazowością i konkretnością. Np.:

- 1488 *Sogtuud nüür ügüj | Sochort dzam ügüj*
 „Pijak nie ma wstydu²⁰; ślepy nie trzyma się drogi”.

¹⁹ Dobrosława Świerczyńska, *Przysłowia są... na wszystko*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2001, s. 125.

²⁰ Wyrażenie *nüür ügüj* (dosł. ‘bez twarzy’) ma utarte znaczenie ‘bezwstydy, bez honoru’.

PARALELIZM

Charakterystyczną cechą poezji ludowej jest paralelizm, polegający na zestawianiu w podobnie budowanych zdaniach lub członach syntaktycznych zazwyczaj prostych obserwacji z życia lub stwierdzeń dotyczących świata zewnętrznego.

Paralelizm w przysłowiaach mongolskich polega na łączeniu dwóch wersów lub ich części w pary stosownie do ich zawartości znaczeniowej. Odróżnia się zasadniczo trzy odmiany paralelizmów: paralelizm synonimiczny, paralelizm syntetyczny, paralelizm antyetyczny²¹.

Gdy dwa wersy wyrażają tę samą myśl, tym samym wzajemnie się potwierdzając, to występującym środkiem stylistycznym jest paralelizm synonimiczny, np.:

- 1172 *Oroch orongüj | Ooczich ajagagüj*
 „Nie ma mieszkania, do którego by się weszło; nie ma czarki, z której by się popijało”.

Oba człony paralelizmu wyrażają tę samą myśl „biedny jak mysz kościelna”.

Gdy człon drugi uzupełnia i rozwija człon pierwszy, wykorzystanym środkiem stylistycznym jest paralelizm syntetyczny, np.:

- 2623 *Cheleer merijlgüj | Chijcheer merij*
 „Nie słowem, lecz czynem się staraj”
- 109 *Am n' idedž | Süül n' targalna*
 (dosł. ‘jego pysk je, a jego ogon tyje’)
 „Pyskiem je, a ogon tyje”
- 110 *Aaw n' cheldž | Chiüü n' dagana*
 „Ojciec mówi, a syn słucha” (dosł. ‘idzie za’, ‘naśladuje’).

Gdy jeden człon jest przeciwstawny wobec drugiego, użytym środkiem stylistycznym jest paralelizm antyetyczny (przeciwstawny). Zdania oparte na znaczeniu przeciwstawnym bardzo często zbudowane są z silniej podkreślających członów paralelnych, które wydobywają kontrasty. Ten środek stylistyczno-składniowy jest powszechny w przysłowiaach.

- 2154 *Chajr n' dotroo | Chal n' gadnaa*
 (dosł. ‘miłość w środku, szorstkość na zewnątrz’)
 „Chociaż szorstki na zewnątrz, kocha w sercu”
- 1180 *Oczit gal öödöö | Ursach us uruugaa*
 „Iskrzący się ogień [idzie] w górę; płynąca woda – w dół”.

Tu pary znaczeń wyrazów ‘miłość’ i ‘szorstkość / surowość’, ‘wewnątrz’ i ‘zewnątrz’, ‘ogień’ i ‘woda’, ‘w górę’ i ‘w dół’ tworzą kontrast.

²¹ Jerzy Ziomek, *Retoryka opisowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990, s. 275.

- 14 *Aag n' ich dedž | Adžil n' bagadach*
„Duży zapal, mały skutek”.

Wielkość skonstrastowana jest małością.

- 2622 *Cheleched amarchan | Chijched checüü*
„Łatwo powiedzieć, trudniej wykonać”.

Łatwość skonstrastowana jest trudnością.

- 2618 *Cheleh n' cagaan | Chijch n' char*
„Mowa biała, czyny czarne”.

Białe z czarnym również tworzą kontrast.

- 40 *Agt aldwal bar'dž boldog | Am aldwal bar'dž boldoggüj.*
„Jeżeli zgubiłeś konia, możesz go jeszcze złapać; jeżeli uronisz słowo, już nie”.

Czasownik ‘można’ ze swoją negacją tworzy przeciwstawne formy modalne.

POWTÓRZENIE

Paralelizm jest semantyczną odmianą powtórzenia, przekazującą istnienie podobieństwa (paralelizm synonimiczny) przy pozorach inności, tak jak metafora. Podstawą porównania jest akcja – działanie w przyrodzie z jednej strony, w świecie człowieka z drugiej, np.:

- 146 *Arwajñ guril us daadag | Aawyn chüü üg daadag*
„Mąka jęczmienna wodę chłonie, słowami ojca syn nasiąka”.

Podstawą porównania może być też pewna wiedza lub przekonanie, np.:

- 2464 *Chüin achtaj | Deel dzachtaj*
„Ubranie musi mieć kołnierz, człowiek – zwierchnika”²².

W tym wypadku jest to wiedza o normach życia, tj. jak należy się zachowywać w swoim otoczeniu i jak podporządkować się już istniejącej hierarchii.

Do najprostszych rodzajów powtórzenia należy paralelne powtarzanie wyrazów.

- 2153 *Chajr ichedwel char ichedne | Chüsel ichedwel chjasal ichedne*
„Więcej miłości – więcej zazdrości, więcej pragnień – więcej przeszkód”

- 2132 *Chawar cagijn szurga checüü | Chojtechijn nudarga checüü*
(dosł. ‘Wichura wiosenna jest groźna, macochy pięść jest groźna’)
„Wichura wiosenna jest groźna, a u macochy pięść”

²² S. Kałużyński, op. cit., s. 21.

- 908 *Mechijn ich ünegend | Mendijn ich bjalduuucid*
 „Najwięcej chytrności [znajdziesz] u lisa, najwięcej uprzejmości – u pochlebcy”.

Inny zabieg powtórzenia polega na tym, że ostatni wyraz pierwszego wersu powtarza się na początku drugiego wersu:

- 910 *Mecht chiün chudalcz | Chudalcz chiün chulgajcz*
 „Chytrus jest oszustem, oszust jest złodziejem”.

Wyraz powtarzający się może być w innej postaci morfologicznej:

- 2242 *Chijwel büü aj | Ajwal büü chij*
 „Jeśli robisz, nie lękaj się; jeśli się lękasz, nie rób”.

Jeszcze bardziej kunsztowna odmiana powtórzenia polega na wydobywaniu synonimów:

- 1746 *Tengüj idwel gedes ewgüjrech | Tegszgüj jawbal tenger chilegnech*
 „Jeśli się jada bez umiaru, brzuch zaboli; jeśli się źle prowadzi, niebiosa się rozgniewają.”

Wyrazy *tengüj*, *tegszgüj* są synonimami. Wyraz *ten* < *tengüj* oznacza taki ciężar, który uniesie wielbłąd na jednym boku i oznacza to, że wielbłąd może unieść taki sam ciężar na drugim boku. Drugi wyraz, *tegszgüj*, znaczy ‘nierówno’, a ‘chodzić nierówno’ metaforycznie wskazuje na niestosowne uczynki.

Poetycką funkcję pełni powtórzenie tego samego wyrazu w obydwu wersach, gdy wyraz powtarzający się wchodzi w skład idiomu, frazeologizmu, np.:

- 40 *Agt aldwal bar’dž boldog* (związek luźny)
Am aldwal bar’dž boldoggüj (związek stały)
 „Jeżeli zgubiłeś konia, możesz go jeszcze złapać; jeżeli uronisz słowo, już nie.”

Wyraz *aldach* ‘zgubić; stracić; wypuścić’ wchodzi w skład frazeologizmu *am aldach* ‘przysięgać’.

Powtórzenie jednakowych wyrazów w języku mongolskim określa wypowiedź, co do liczby i częstości. Jako ludowy środek poetycki powtórzenie ma stylistycznie wiele funkcji, np.:

- 272 *Bodood bodood | Bodyn szijr döröw*
 „Myślał i myślał – bydło ma cztery kopyta”.

Tutaj powtórzenie czasownika *bod* ‘myśleć’, w formie współczesownika *bodood*, nadaje semantyczną informację o długotrwałości zdarzenia oraz nadaje wypowiedzi ton żartobliwy wobec efektu myślenia.

Powtórzenia pełnią także funkcję ekspresywną, np.

- 291 *Budaacz budaacz gechleer | Sachlaa budach*
 (dosł. ‘Gdy mówię: ach malarz, ach malarz, umaluje swoją brodę’)
 „Pochwal malarza, a umaluje swoją brodę”.

Powtórzenie rzeczownika *budaacz* ‘malarz’ nadaje wypowiedzi zabarwienie zachwytu.

- 885 *Medne medne geed | Melchij aldź gandzagalach*
 „Powiedziawszy ‘wiem, wiem’, upolował żabę i przywiązał ją do troków”.

Powtórzenie *medne medne* ‘wiem, wiem’ podkreśla semantyczną informację o przesadnym przechwalaniu się.

Powtórzenia mogą pełnić również funkcję impresywną, zwłaszcza powtórzenia czasowników w rozkazniku, np.

- 2728 *Czi med, czi med gecheer | Czichij n’ ogtoldź awach*
 (dosł. ‘przez mówienie: ty [sam] wiedz! ty [sam] wiedz! [sprawisz], że obetnie swoje ucho’)
 „Daj mu decydować, a zacznie obcinać ucho”.

Powtórzenie czasownika *med* ‘znać, wiedzieć’ w formie trybu rozkazującego *med* ‘znaj, wiedz’ wpływa na zachowanie odbiorcy.

ALITERACJA

W poezji mongolskiej najbardziej charakterystycznym środkiem stylistycznym jest aliteracja. Aliteracja (mong. *tolgoj cholboch* dosł. ‘łączyć głowy’) pełni funkcję wierszotwórczą.

Aliteracja w poezji mongolskiej polega na tym, że układ dwóch albo więcej wersów zaczyna się od tych samych głosek, tworząc harmonię dźwiękową i rytmiczność. Środek ten wymaga od twórcy wypowiedzi nowatorstwa w odkrywaniu charakterystycznych konotacji rzeczy i zjawisk. W przykładowych przysłowiach stereotypowy obraz psa występuje w aliteracji następująco:

- 426 *Güjch nochojd |*
Güjchgüj nochoj saad
 „Biegnącemu psu przeszkadza pies stojący”
- 960 *Nojon²³ urwaacz |*
Nochoj szarwaacz
 „Pan jest dwulicowy, pies lubi merdać”.

Aliteracja występuje również w obrębie wersu:

- 347 *Gadaa gandadz | Chödöö chöchröch*
 „Na zewnątrz – blaknie; na stepie – zieleni się”²⁴.

²³ *Nojon* ‘pan; książę; arystokrata’.

²⁴ Mongolskie *chöchröch* dosł. znaczy ‘niebieszczyć’, ale odpowiada polskiemu ‘zielenić’, np. w znaczeniu ‘trawa zieleni się’ itp. Wynika to zapewne z innego nazywania koloru zielono-niebieskiego, barwy pomiędzy zielonym a niebieskim i innego rozszczepienia światła w warunkach stepowych Mongolii z uwagi na brak wilgoci.

- 955 *Nojodyg dagadź jawsaar | nochoj boloch*
Bajadyg dagadź jawsaar | bool boloch
 „Chodząc za panami – stajesz się psem;
 chodząc za bogatymi – stajesz się niewolnikiem”.

W tym przykładzie pojawia się także powtórzenie całych fraz.

- 2970 *Jawaagüj nochoj | jas dzuuchgüj*
Ereegüj nochoj | idesz olochgüj
 „Pies, który nie chodzi – nie ugryzie kości;
 pies, który nie szuka – nie znajdzie jedzenia”.

W drugim wersie wyrazy *ereegüj*, *idesz* tworzą rymy na podstawie podobieństwa dźwiękowego. Fonemy /e/ i /i/ są przednimi samogłoskami, przy ich artykulacji ruch narządów mowy jest podobny.

Inna wersja powyższego przysłowia:

- 2974 *Jawsan chün | jas dzuuch*
Chewtsen chün | cheel aldach
 „Ten, kto chodzi, gryzie kość; ten, kto leży, nie rozmnoży stada²⁵”.

Twórca wypowiedzi mimo pewnej monotonii powtórzeń głoskowych osiąga efekty semantyczne, np. oparte na antonimach:

- 1294 *Ösöch cagt | törsön nutag ölgij |*
Ötlöch cagt | törsön ür tüzsig.
 „Gdy się dorasta, kraj rodzinny (dosł. ‘miejsce urodzenia’) jest kołyską;
 gdy się starzeje, potomstwo (dosł. ‘owoc rodzenia’) staje się podporą”.

Wyrazy początkowe wersów są antonimami, znaczą ‘dorosnąć’ i ‘zestarzeć się’. Rola aliteracji polega również na ułatwieniu zapamiętywania wypowiedzi.

RYM

Terminologia mongolska *tolgoj cholboch* (dosł. ‘łączyć głowy’), *süül cholboch* (dosł. ‘łączyć ogony’) odnosi się odpowiednio do rymu początkowego i rymu końcowego. Tworzenie rymu końcowego przez powtarzanie tych samych lub podobnych zakończeń wyrazów daje harmonie dźwiękowe, jednostajność.

Rymy pojawiają się jako naturalny rezultat paralelizmu składniowego, np.:

- 87 *Alia chün awirgüj | Aksam mor’ džoroogüj*
 „Kpiarz jest nieznośny; narowisty koń nie biegnie inochodem”²⁶.

²⁵ Dosł. ‘straci płód’, ‘będzie bezpłodny’.

²⁶ Konie inochodźce poruszają się w taki sposób jak wielbłądy, stawiając naprzemiennie przednie i tylne kopyta prawej i lewej strony, co powoduje wolniejsze poruszanie się wierzchowca i jego równomierne kołysanie, traktowane jako zaleta jazdy wierzchem. Inochodźce były wysoko cenione i wykorzystywane do przewozu osób delikatnych: dzieci, kobiet, starców i chorych.

Wykładnik braku cechy *-güj* w wyrazach końcowych obydwu wersów rymuje się. W wypadku tego przysłowia występuje zarówno aliteracja jak i rym końcowy.

- 62 *Adžlyg argaar | Checüjg eweer*
 „Robotę sposobem [pokonuj], trudności – sprytem”.

Wykładniki deklinacji *accusativu -yg; -g* i *instrumentalu -aar; -eer* powtarzają się w obydwu wersach, tworząc rymy wewnętrzne i końcowe.

Rymy tworzy się przy użyciu gry słów, np.:

- 1171 *Oroo n' oroogooroo | Džoroo n' džoroogooroo*
 „Narowisty z narowistym, a inochodziec z inochodźcem”.

W drugim wersie wyrazy różnią się od pierwszego dodaniem głoski *dž*. Dzięki powtórzeniu wyrazu uzyskany jest rym.

- 55 *Adžil chijwel duustal | Daws chijwel uustal*
 „Posolisz – pomieszaj; wzięłeś się za pracę – dokończ”.

Rym został uzyskany dzięki zastosowaniu czasowników podobnie brzmiących, *duustal* i *uustal*, różniących się tylko obecnością lub brakiem *d* w nagłosie.

Podobieństwo brzmieniowe wyrazów (kalambury) tworzą rymy, np.:

- 58 *Adžild dadlaga | Aczaand tatlaga;*
 „Do roboty [potrzebne jest] doświadczenie, do paki – powróż”.

Fonemy */d/*, */t/* różnią się jedynie silnością (*fortes*) i słabością (*lenes*).

PODSUMOWANIE

Większość przysłów powstaje w określonych sytuacjach życiowych i motywuje do określonych postaw i zachowań. Styl, w jakim zostało utrwalone przysłowie, zdradza spontaniczność wypowiedzi prostych ludzi, którzy tworzą je, obserwując otaczający ich świat.

W artykule przeprowadzono analizę przysłów mongolskich i stwierdzono występowanie różnorodnych środków leksykalnych takich jak: dobór wyrazów, ich konotacja semantyczna oraz barwa, synonimy, antonimy, wieloznaczność, paronimia, frazeologizmy. Stwierdzono również występowanie paralelizmu składniowego, pokrewnych mu powtórzeń oraz charakterystyczną dla języka mongolskiego aliterację oraz rymy.

Przysłowia mongolskie jako forma ludowej literatury ustnej wykorzystuje w znacznym stopniu przedstawione i omówione szczegółowo na przykładach bogactwo środków stylistycznych, co jest charakterystyczną cechą poezji ludowej.

BIBLIOGRAFIA

- Adalberg Samuel, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych*, Druk Emila Skiwskiego, Warszawa 1889–1894.
- Apresjan Jurii, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, przeł. Zofia Kozłowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980.
- Gotow Akim, *Pearl Rosary of Wisdom. Cecen bilgijn suwd erich*, Il Towchoo Sonin, Ulaanbaatar 1995.
- Habrajska Grażyna, *Prototyp – stereotyp – metafora*, w: Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński (red.), *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1998, s. 116–121.
- Jadamdżawyn Cewel, *Mongol chelnij towcz tajlbar tol'*, Ulsyn Chewlel, Ulaanbaatar 1966.
- Kałużyński Stanisław, *Głosy z jurty*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1960.
- Kotwicz Władysław, *Kalmyckije zagadki i posłowicy*, Impieratorskaja Akademija Nauk, Sanktpietierburg 1905.
- Krzyżanowski Julian, *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1969.
- Masłowscy, Danuta i Włodzimierz, *Przysłowia polskie i obce*, Świat Książki, Warszawa 2003.
- Oberfalzerova Alena, *Metaphors and Nomads*, TRITON, Prague 2006.
- Skorupka Stanisław, Kurkowska Halina, *Stylistyka polska. Zarys*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 1959.
- Strauss Emanuel, *Dictionary of European Proverbs*, vol. I–III, Routledge, London; New York 1994.
- Szaraw Czojmaa, *Mongol dzüjr cecen ügijn gurwan mjangan deedż*, Mongol Ulsyn Ich Surguul' Ech biczig-Altaj sudlalyn tenchim, Ulaanbaatar 1999.
- Świerczyńska Dobrosława, *Przysłowia są... na wszystko*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2001.
- Tokarski Ryszard, *Konotacja jako składnik treści słowa*, w: Jerzy Bartmiński (red.), *Konotacja*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988, s. 35–53.
- Ziomek Jerzy, *Retoryka opisowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990.